

Atraktivnosti monografije pridonose i odabrani slikovni prilozi, kao i samo grafičko rješenje publikacije. Dodatno je monografija opremljena digitalnim zapisom bibliografije znanstvenih i ocjenskih radova koji su nastali kao rezultat istraživačkih aktivnosti tijekom dugog trajanja CIM-a.

Na kraju, ova je monografija više od prigodne publikacije čije je izdavanje potaknuto visokom obljetnicom jedne znanstveno-stručne ustanove. Ona je ujedno ukoričena priča o moru i jednome gradu, o njihovu odnosu. Pritom zasigurno ne upada u klišeizirane prikaze jednoga takvoga odnosa – predstavlja ga na drugi način, na način u kojem je sva snaga znanstvene spoznaje koncentrirana u ustanovi, u svojem dugom postojanju usmjerenoj na *brigu o moru* koje se prostire pred njom i ujedno pred gradom, ali, naravno, i daleko šire.

Robert Doričić

Vjekoslav Ladavac, *Moji zatvori*, Pula: Savez udruga antifašista Istarske županije, 2019., 268 str.

Moji zatvori Vjekoslava Ladavca drugo je dopunjeno izdanje njegove knjige (prvi put objavljene postumno 1983.) koja prikazuje iz prvoga lica njegov život i borbu za pravednije društvo. Izdanje je obogaćeno poglavljem „O Komandi mjesta Pazin u NOBU 1944. – 1945. godine“ (prvotno objavljenom u *Pazinskom memorijalu*, 8, 1978., 209–220), a dodani su i slikovni prilozi, kazalo geografskih pojmova te dokumenti iz privatne arhive Branka Ladavca, sina Vjekoslava Ladavca, te iz Središnjega državnog arhiva u Rimu.

Knjiga započinje dvama predgovorima: „Predgovor Maria Mikolića (1983.)“ (7–12) te „Predgovor“ drugom izdanju koji potpisuje urednik i priređivač knjige Milan Radošević (12–18). U drugom se predgovoru napominje da su intervencije u tekstu bile minimalne, svedene na pitanja tehničke dorade uz povremene anotacije u podrubnim bilješkama. To je stoga što je Ladavac nastojao čitatelju primarno prenijeti svoja iskustva i sjećanja, s tek povremenim osvrtima na širi istarski, jugoslavenski i europski politički kontekst, ali bez namjere za nametanjem svojih stavova.

Prvo poglavlje, „Vrijeme mog djetinjstva“ (19–25), govori o autorovoj ranoj mladosti (rođen je 1912. u selu Vela Traba u blizini Pazina), a čija sje-

ćanja počinju 1917. godine. Ranu mladost povezuje s velikim siromaštvom, neimaštinom, glađu istarskoga seljaka i bijedom istarskoga sela, ali uskoro i pojavom fašizma koji je sve više zatirao hrvatstvo i slavenstvo u Istri. U odnos istarskoga seljaka prema fašizmu uvodi nas poglavlje „Osnivanje tajne organizacije ‘Borba’, odnosno ‘TIGR’, u Trstu 1927. godine“ (25-55). Podijeljeno je na osam cjelina: „Moje uključenje u tajnu organizaciju TIGR (Borba)“ (32-34), „Proširenje tajne organizacije TIGR (Borba)“ (34-38), „Treći sastanak odgođen“ (38-39), „Odluka: spriječiti izbore pucnjavom“ (39-43), „Akcija“ (43-45), „Bijeg i hapšenje Vladimira Gortana“ (45-49), „Izdajstvo Danila Vivode i naše hapšenje“ (49-53) i „U pazinskom zatvoru“ (53-56). Kroz ta potpoglavlja autor opisuje osnivanje tajne organizacije Borba u Trstu 1927. te njezino područje djelovanja, ciljeve i članstvo. Borba je svoje djelovanje proširila i na Istru pa tako i na područje Berma i Vele Trabe. Autor se u organizaciju učlanio 26. prosinca 1928. Za daljnji rad organizacije te budući život autora bila je bitna odluka o ometanju parlamentarnih izbora iz ožujka 1929. godine. Naime, članovi su Borbe odlučili oružanom akcijom (pucanjem u zrak) spriječiti dolazak birača na birališta. Tijekom akcije, došlo je 24. ožujka 1929. do nesretnoga događaja u kojem je spletom okolnosti od odbijenoga metka poginuo seljak Ivan Tuhtan, a još je jedan seljak ranjen. Vladimir Gortan, kao jedan od glavnih osumnjičenika, ali koji – valja istaknuti – nije bio sudjelovao u akciji u kojoj je pogođen Tuhtan, ubrzo je uhvaćen u bijegu, a krajem svibnja uhićeni su i ostali sudionici akcije, među kojima i autor.

Poglavlje „U zatvoru ‘Regina Coeli’ u Rimu“ (56-62) opisuje autorov premještaj u rimski zatvor Regina Coeli u kojem je boravio od kraja svibnja do prvih dana listopada 1929. U zatvoru je dobio optužnicu koju je protiv njega i ostalih sudionika oružane akcije (Vladimir Gortan, Živko Gortan, Viktor Baćac i Dušan Ladavac) podignulo istražno povjerenstvo Specijalnoga suda za zaštitu države (*Tribunale speciale per la difesa dello stato*). Optužnica se odnosila na atentat na sigurnost države. Također je odlučeno da će se suđenje održati u Puli.

„Proces pred Prijekim sudom za zaštitu države“ (63-74) opisuje tijekom suđenja te konačnu presudu kojom je Vladimir Gortan osuđen na smrt, a ostali optuženi, među kojima i autor, na 30 godina robije i 10 godina policijskoga nadzora.

U kratkom poglavlju „Izvršenje smrtno kazne nad Vladimirom Gortanom“ (74-80) autor se osvrće na izvršenje smrtno kazne, na široku

osudu toga čina u međunarodnoj javnosti te na podrijetlo, osobine i život Vladimira Gortana. U svojim ga sjećanjima opisuje kao osobu vrlo dobroga karaktera, dobroga srca, inteligentnoga i duhovitoga, uvijek optimističnoga.

Šesto, ujedno i najduže poglavlje knjige, „Zatvori“ (80-169), središnji je dio autorovih sjećanja, u kojem opisuje višegodišnje robijanje po talijanskim kaznionicama. Sadrži potpoglavlja „Fossombrone“ (83-91), „Samica broj 37“ (91-122), „Put iz Fossombronea u Luccu“ (122-131), „Lucca – broj 4347“ (131-146), „Diskusije i politički stavovi“ (146-155), „Civitavecchia – broj 6601“ (155-164) i „Generalni štrajk gladu političkih robijaša“ (164-169). Početak tridesetogodišnje robije autor počinje služiti u studenome 1929. u Fossombroneu pokraj Ancone. U robijašnici je dobio broj 5735 i robijaško odijelo. Presvlačenje u to odijelo, pretvaranje imena u broj i bezobziran postupak stražara prema njemu vrlo je neugodno utjecalo na tada 17-godišnjega Vjekoslava koji se počeo suočavati s realnošću dugogodišnje robije. Robijanje je započeo boravkom u samici broj 37, u kojoj je proveo dvadeset mjeseci. Bio je otrgnut od ljudi i prirode s kojima je ranije živio. Kući je ostavio sve svoje najmilije te zaručnicu koja se kasnije udala za drugoga čovjeka. U zatvoru je upoznao puno istomišljenika koji su robijali iz sličnih razloga. Između ostalih bili su tu komunisti, tigrovci (pripadnici organizacije TIGR), liberali, anarhisti, pripadnici organizacije „Giustizia e libertà“. U jesen 1932. prebačen je u zatvor u Luccu, grad u Toskani. Piše da je tamo jeo kruh bez soli. Naime, cijeli grad i okolica su od davnina jeli kruh bez soli jer je navodno u srednjem vijeku harala neka zarazna bolest pa su svi morali jesti kruh bez soli. Također je u Lucci boravio i u podzemnoj samici, što je bila najgora vrsta kazne u tom zatvoru. U zatvoru je čitao knjige i političke časopise, prisustvovao raznim predavanjima, učio talijanski i francuski jezik. U jesen 1933. opet je prebačen u novi zatvor – Civitavecchiju na Sardiniji. U tom je zatvoru proveo pet godina. Sobe su tamo bile svjetlije i zračnije nego u Lucci, a hrana i kruh manje-više isti po kvaliteti i količini. Cijeli je ambijent izgledao nekako vedriji i lakši. U zatvoru u Civitavecchiji ponovno se susreo s Dušanom Ladavcem i Živkom Gortanom, koji su ondje prebačeni iz drugih zatvora.

„Na pragu Drugog svjetskog rata“ (169-192) sadrži podnaslove „Nadimak slobode“ (176-184), „Na slobodi...“ (184-186) i „Opet u zatvoru“ (187-192). Na temelju podnesene molbe roditelja, četvorica optuženih s Gortanova procesa (autor, Živko Gortan, Viktor Baćac i Dušan Ladavac) pušteni su u kolovozu

1938. uvjetno na pet godina kući i odmah stavljeni pod policijski nadzor i prismotru domaćih špijuna. Trojica su ostala na svojoj zemlji (autor, Gortan i Baćac), a Dušan Ladavac je pobjegao u Kraljevinu Jugoslaviju i vratio se u Istru 1946. Nakon Mussolinijeva napada na Francusku u lipnju 1940. autor je opet uhićen i nakon dvadesetak dana boravka u pazinskom zatvoru odveden u logor Istonio-Marina (Chieti), u kojem je boravio tri mjeseca te se 21. lipnja 1941. vratio kući u Velu Trabu i ubrzo uključio u narodnooslobodilački pokret.

Pretposljednje poglavlje „U narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije“ (192-209) govori o neizvjesnosti, strahovima, patnjama, ali i nadama prvih godina Drugoga svjetskog rata u Istri. Pod podnaslovima „Ponovo uhapšen“ (194-206) i „U partizanima“ (207-209) autor opisuje svoj rad u razvijanju narodnooslobodilačkoga pokreta (NOP). Pored sabirnih akcija te nabave oružja i streljiva, najvažnija je zadaća bila pronalaženje novih pristalica pokreta. Zbog svojih je aktivnosti ponovno uhićen u lipnju 1943. te proveo tri mjeseca u zatvorima u Pazinu i Puli, gdje je dočekao kapitulaciju Italije i dolazak Nijemaca koji su ga pustili kući uz nadzor.

Ubrzo je prešao u ilegalnost i pridružio se partizanima, o čemu govori posljednje poglavlje „O Komandi mjesta Pazin u NOBU 1944. – 1945. godine“ (209-227). Vrlo zanimljivo poglavlje s podcjinama „Na terenu bivše općine Kršikla“ (209-211), „Moj odlazak u Komandu mjesta Pazin“ (211), „Postanak Komande mjesta Pazin“ (212-213), „Politkomesar Komande mjesta Pazin“ (213), „Zadaci Komande mjesta Pazin“ (214-218), „Sve češće neprijateljske ofenzive“ (218-220), „Pogibija bivšeg komandanta Komande mjesta Pazin Mirka Slokovića“ (220-222), „Predsjednik Okružne JNOF-a za okrug Poreč“ (222) i „Ulazak Komande mjesta i društveno-političkih organizacija u Pazin 7. maja 1945. godine“ (223-227) opisuje autorove funkcije u narodnooslobodilačkoj borbi (NOB) i ulogu u Komandi mjesta Pazin koja je oformljena 25. XII. 1943., ali i u Okružnom JNOF-u (Jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu) za okrug Poreč. O razvijenosti NOP-a govori i činjenica da je početkom svibnja 1945. Komanda mjesta Pazin bila smještena u selima Šestani i Ivoli, svega nekoliko kilometara od Pazina koji je još uvijek bio pod njemačkom vlašću. Konačno, 7. svibnja 1945. partizanske su jedinice ušle u grad, čime je na tom području završen Drugi svjetski rat.

Nakon devetoga poglavlja slijede „Bilješka o autoru“ (228-229), „Kazalo osobnih imena“ (230-232), „Kazalo geografskih pojmova“ (233-236) i „Prilozi“ (237-268).

Knjiga Vjekoslava Ladavca *Moji zatvori* priča je o borbi jednoga malo-ljetnog antifašista za pravednije i humanije društvo. Pisana u prvom licu, knjiga donosi do u detalje nade, stremljenja, refleksije, ali i strahove koje je prolazio autor u svojoj borbi. Njegova hrabra i ljudska priča važno je svjedočanstvo istarskoga dugotrajnoga otpora fašizmu.

Igor Jovanović

Davor Mandić, *Fojbe – mit i stvarnost. Dvadeset i pet dana ustaničke vlasti u Istri (rujan – listopad 1943.)*, Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2022., 559 str.

Knjiga Davora Mandića *Fojbe – mit i stvarnost. Dvadeset i pet dana ustaničke vlasti u Istri (rujan – listopad 1943.)* najnoviji je rad na temu Drugoga svjetskog rata u Istri. Autor je bio dugogodišnji djelatnik i naposljetku direktor Muzeja narodne revolucije Istre, današnjega Povijesnog i pomorskog muzeja Istre. Doktorirao je temom „Političke i vojne prilike u Istri tijekom Drugog svjetskog rata“, a posljednja mu je knjiga, *Istra u vihoru Velikog rata. Sudbina evakuiraca 1914.-1918.*, izišla 2013.

U „Uvodnim pripomenama“ (7-8) autor čitateljima predstavlja polje istraživanja ove knjige, „prijeporna događanja“ tumačena različito u dvjema historiografijama s dviju jadranskih obala. Kako ističe, „ustrajna šutnja hrvatske historiografije te, u kontekstu političkih okolnosti poslijeratne povijesti, razumljivo neiskazan poseban interes hrvatskih povjesničara da se istraži i objasni fenomen istarskih fojbi, onemogućili su dijalog ili eventualnu polemiku s talijanskom znanstvenom javnošću koja se rujanskim i listopadskim događajima u Istri godine 1943. više bavila“. Slijedi uvodno poglavlje „O fenomenu istarskih jama“ (9-21). Nakon poduzega objašnjenja značenja termina „fojbe“, u kojem objašnjava geološko-morfološku definiciju kraških jama, Mandić ističe talijansku jezičnu provenijenciju te riječi uz citiranje nekoliko predratnih talijanskih propagandnih pjesničkih ostvarenja koje *fojbe* smještaju u kontekst prijetnje protivnicima talijanske državne vlasti u Istri i općenito talijanstva Istre. U nastavku ovoga segmenta autor iznosi kritičku analizu dosadašnjih hrvatskih i talijanskih (ova potonja čini većinu, naravno) historiografskih ostvarenja na tu temu.